

Economie en bedrijfsvoering

- * Nieuwe circulaire businessmodellen, digitalisering als hefboom, belangrijkste hinderpalen?
- * Impact op zelfstandige ondernemers?
 - * Rol innovatiestructuren en steuninstrumentarium
 - * Milieureggeving: stimulans of hinderpaal?

Arbeid en competenties

- * Omvang en structuur van de werkgelegenheid, winnaars versus verliezers
- * Functie-inhoud, mismatch arbeidsvraag en aanbod, behoefte aan arbeidsmarktbaarheid?
- * Implicaties voor competenties, betekenis levenslang leren, rol van onderwijs en opleidingsinstanties, VDAB, sectorfondsen

Sociaal overleg

- * Circulaire economie op de agenda van het sociaal overleg op bedrijfs- en sectorniveau?
- * Betrokkenheid van werknemers bij transformaties?

1. Wat doen jullie vandaag concreet rond circulaire economie en waarom? Welke initiatieven plannen jullie in de toekomst nog?
2. Wat zijn jullie noden of verwachtingen t.a.v. de overheid en t.a.v. de interprofessionele sociale partners? Waar kunnen zij helpen/sturen?

Rondetafel circulaire economie met de sectoren landbouw, voeding en distributie

Verslag

12 november 2018

1 Situering

De SERV organiseerde op 12 november 2018 een rondetafel over de transitie naar circulaire economie met de sectoren landbouw, voeding en distributie. Deze rondetafel past in het traject van de SERV om te komen tot beleidsaanbevelingen om de transitie naar een circulaire economie te versnellen. Eerder publiceerde de SERV een [startnota](#) over circulaire economie en bracht de SERV de [barrières](#) voor een circulaire economie in kaart. Op 27 juni vond een eerste rondetafel plaats met volgende sectoren: technologie & maakindustrie, textiel & houtbewerking en chemie, kunststoffen & lifesciences (zie [verslag](#)). Op 25 september vond een tweede rondetafel plaats met de recyclagesector (zie [verslag](#)). Een (voorlopig) laatste rondetafel zal plaatsvinden op 11 december met de bouwsector.

Hierna volgt een uitgebreid verslag van de rondetafel met de sectoren landbouw, voeding en distributie. De verslaggeving gebeurt thematisch en concrete aanbevelingen van de sector zijn gebundeld en als opdracht geformuleerd.

Het verloop van het rondetafelgesprek alsook de slides bij de toelichting en situering van de sectoren zijn gebundeld in één [presentatie](#).

2 Deelnemers

- Inge ARENTS, Flanders' Food
- Nele CATTOOR, FVP house
- Anton DELBARRE, Comeos
- Inge GIELIS, ACV Voeding en Diensten
- Herbert MATTHYS, Alimento
- Tom QUINTELIER, Fevia Vlaanderen
- Jana ROELS, Innovatiesteunpunt
- Dominik ROLAND, ACLVB Voeding, horeca en groene sectoren
- Dennis SOETE, ABVV Horval
- Luc VANOIRBEEK, verbond Belgische Tuinbouwcoöperaties

Naast deze deelnemers waren ook verscheidene waarnemers aanwezig: de SALV-voorzitter, vertegenwoordigers van SERV-partners, van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), van OVAM, van het SERV-secretariaat (studiedienst en Stichting Innovatie & Arbeid) en van het SALV-secretariaat.

3 Sectoren en concrete cases CE in beeld

Als inleiding op het rondetafelgesprek gaven Nele Cattoor, Tom Quintelier, Jana Roels, Luc Vanoirbeek en Anton Delbarre een korte toelichting bij hun sector. Ze gingen in op de grote uitdagingen op het vlak van circulaire economie en toonden enkele best practices. De eerste drie sprekers illustreerden dit met enkele slides die opgenomen zijn in de [presentatie](#) van de rondetafel. Hierna worden de belangrijkste punten uit deze situering beknopt weergegeven.

3.1 FVP house

Nele Cattoor, algemeen secretaris van VeGeBe en Regulatory Affairs Manager van FVP House (fruit, vegetables & potatoes) schetst de sector van de fruit, groente- en aardappelverwerkende nijverheid in België.

Vlaanderen is de grootste exporteur ter wereld van verwerkte aardappelproducten (4,6 miljoen ton geproduceerd in 2017). Het betreft in hoofdzaak diepvriesproducten, er is slechts één groentenconservenproducent. De sector kende de laatste decennia een zeer sterke groei. De groei van de groenteverwerkende nijverheid was minder spectaculair omdat de concurrentie daar veel groter is. Ook de invoer en uitvoer van verse groenten en fruit is aanzienlijk, respectievelijk 3,6 miljoen ton en 3 miljoen ton.

Nele Cattoor illustreert de toepassing van circulaire economie aan de hand van twee bedrijfscases.

De eerste case is **the Green Factory van Mydibel**. Dit bedrijf past verschillende circulaire principes toe: bijstromen en stukjes aardappel die niet verwerkt worden komen terecht in vergistingsinstallaties die elektriciteit opwekken, 20% van het water wordt hergebruikt en de resten van fermentatie komen via bemesting terug terecht op het aardappelveld.

Een tweede voorbeeld is **ARDO** dat een leidingnetwerk laat aanleggen waarop landbouwers uit de buurt van het bedrijf kunnen aansluiten om met gezuiverd industriewater te irrigeren (500 ha kan zo geïrrigeerd worden).

3.2 Fevia Vlaanderen

Tom Quintelier van Fevia Vlaanderen schetst het belang van de voedingsindustrie in België. Het is de grootste sector op het vlak van tewerkstelling en het is een typische kmo-sector (90% van de bedrijven zijn kmo's). Het is ook een zeer exportgerichte sector: 84% binnen EU, voornamelijk buurlanden en 16% buiten EU, voornamelijk VS, China, Japan, Zuid-Korea en Canada.

Tom Quintelier toont geen specifieke cases omdat circulariteit al lang en sterk ingebed is in heel de voedingssector. Het gaat dan vooral om het hergebruik van nevenstromen (voor veevoeder en meststof), verpakkingen en om het hergebruik van water. Maar er zijn zeker nog 'werven' om circulaire economie verder te bevorderen.

3.3 Innovatiesteunpunt

Jana Roels, innovatieconsulent bij het Innovatiesteunpunt licht kort toe wat de kerntaken zijn van het Innovatiesteunpunt. Vervolgens geeft ze meer uitleg bij enkele mooie voorbeelden op het vlak van circulaire economie. Een eerste voorbeeld is **Aqua4C** de samenwerking tussen een omegabaarskwekerij en een tomatenteler. Tomato Master vangt het water op via daken van serres en voert dat naar de visbassins, het afvalwater van omegabaars wordt gefilterd en gebruikt om de tomaten te irrigeren. Dit zorgt voor minder nood aan bijkomende bemesting voor de tomaten en levert duurzamer watergebruik op. Daarnaast is er ook uitwisseling van elektriciteit en restwarmte. Een tweede voorbeeld is **INERO** waarbij industrieel effluent wordt hergebruikt voor irrigatie in de landbouw (cfr. ARDO). Een volgende voorbeeld is **Joluplant ReGrow4C** waarbij aardbeiensubstraat wordt gebruikt voor een nieuw proces in de chrysantenteelt. Dit project wordt momenteel getest en is nog in ontwikkeling. Een laatste voorbeeld is **Bokashi** dat

een samenwerking inhoudt tussen een appelteler en een tuinaanlegger. Appelpulp wordt gebruikt om een nieuw soort compost aan te maken dat vermengd wordt met snoeihout.

Heel wat van die innovatieve projecten worden gefinancierd door Interreg en Horizon2020.

3.4 Verbond Belgische Tuinbouwcoöperaties

Luc Vanoirbeek, secretaris-generaal van het Verbond van Belgische Tuinbouwcoöperaties illustreert aan de hand van concrete cases een aantal circulaire praktijken gericht op vermijden van voedselverspilling, het beperken van verpakkingsafval en energierecuperatie. Twee voorbeelden inzake voedselverspilling zijn Belorta dat met 75 erkende sociale organisaties samenwerkt om overschotten op te halen voor minderbedeelden en de **soepen van Envie** uit het Boni-assortiment van Colruyt. De soep wordt in een Brusselse start-up die langdurig werklozen begeleidt, geproduceerd met overschotten van verse groenten. Het betreft een intense samenwerking tussen vier partners, elk met hun eigen expertise: McCain België, Randstad, groenteveiling REO en de Belgische Federatie van Voedselbanken. Een tweede voorbeeld is **Europool** – de blauwe veilingbakken – die tot doel hebben verpakkingsafval te vermijden. En als laatste voorbeeld verwijst Luc Vanoirbeek naar **REO**, de veiling van Roeselare die samenwerkt met een lokaal afvalverbrandingsbedrijf dat via warmterecuperatie glastuinbouwbedrijven van energie voorziet. Bovendien zet REO ook in op efficiënt watergebruik via het opvangen van hemelwater in grote bassins.

3.5 Comeos

Anton Delbarre, hoofdeconoom bij Comeos, de bedrijfsfederatie van de distributiesector, tenslotte geeft aan dat voor de distributiesector de grootste uitdaging uit de logistieke keten het verpakkingsafval is. Hij verwijst naar het Europoolsysteem. Beter nog zou zijn om te streven naar plooibare bakken zodat minder lucht getransporteerd wordt. De distributiesector zet al heel sterk in op het vermijden van voedselverliezen en heeft daarvoor tal van samenwerkingen onder andere met de voedselbanken.

4 Vraagstelling per thema

Hierna volgt een chronologisch verslag van het rondetafelgesprek voor de drie thema's: economie & bedrijfsvoering, arbeid & competenties en sociaal overleg. Per thema worden achteraan de aanbevelingen die de deelnemers formuleerden gebundeld.

4.1 Economie en bedrijfsvoering

Eerst wordt ingezoomd op de barrières die de transitie naar meer circulariteit in de landbouw en voedingssector belemmeren en hoe deze kunnen weggewerkt worden. Vervolgens wordt ingegaan op economie- en innovatiebeleid ter bevordering van de circulaire economie en tot slot komt digitalisering als mogelijke hefboom voor circulaire economie aan bod.

Barrières die transitie naar meer circulaire economie hinderen

VRAAG

(1) Wat zijn de belangrijkste barrières in de transitie naar een circulaire economie en hoe kunnen deze weggewerkt worden?

Volgens **Nele Cattoor** bestaat een belangrijke barrière in het feit dat regelgeving inzake milieu en voedselveiligheid niet altijd afgestemd zijn en mekaar soms tegenwerken. Zij illustreert dit aan de hand van concrete voorbeelden. Een eerste voorbeeld is dat het gebruik van karton of papier op basis van gerecycleerd krantenpapier een probleem vormt in verband met de voedselveiligheid omwille van de minerale oliën die kunnen vrijkomen. Het gebruik van plasticverpakking kan deze oliën tegenhouden, maar dat is minder recycleerbaar en matcht niet met recyclagedoelen op gewestelijk niveau. Een ander voorbeeld is het hergebruik van water. De regelgeving van het FAVV is hier heel strikt en maakt dat veel water niet kan hergebruikt worden. Nele Cattoor verwijst naar de regelgeving in Nederland waar water dat IN en UIT de fabriek komt aan dezelfde normen moet voldoen. De manier waarop een bedrijf dat doet wordt vrijgelaten. In Vlaanderen is dat zeer strikt gereguleerd en dat bemoeilijkt hergebruik.

Tom Quintelier beaamt dit en gaat verder in op de problematiek van de lozingsnormen. Veelvuldig waterhergebruik leidt tot hogere concentraties in het afvalwater waardoor het voor bedrijven moeilijk is om hun lozingsnormen te respecteren. Een tweede belangrijke barrière of uitdaging voor de voedingssector is biomassa. Biomassa is niet onuitputtelijk. Voor de voedingssector is dit een belangrijke grondstof, maar die komt in concurrentie met andere toepassingen : energie, bodemverbeteraar. Fevia pleit voor de toepassing van het cascadeprincipe naar analogie met de ladder van Lansink: voeding, veevoeding, bodemverbeteraar, energie. Een derde belangrijke barrière heeft te maken met de regelgeving met betrekking tot reststromen, bijproducten, afval en einde-afval. Hier bestaan nog grote onduidelijkheden. Bepaalde stromen worden op een verschillende manier geïnterpreteerd in de regelgeving (in Vlaanderen, maar ook tussen de gewesten). De regionalisering van de regelgeving maakt het er niet eenvoudiger op. Een volgende barrière heeft te maken met onvoldoende *tijd*. Dit is inherent verbonden aan de structuur van de sector die bij uitstek een kmo's sector is. De ondernemers hebben weinig tijd (en geld) om opportuniteiten te zoeken op het vlak van circulaire economie zoals het valoriseren van nevenstromen. Een belangrijke taak voor de overheid in dit verband is het faciliteren door vb. scans van geïmplementeerde maatregelen, het verlenen van offertes, advisering, ... Ontzorging is de voornaamste bijdrage, maar ook bewustmaking van de mogelijkheden. Fevia Vlaanderen probeert zelf ook bedrijven te ondersteunen onder andere via sensibilisering.

Wat voedselverspilling betreft merkt **Tom Quintelier** op dat de bedrijven hier sterk op inzetten vanuit een economische drijfveer : het werkt kostenbesparend. Om voedselverspilling tegen te gaan moet ook de consument aangesproken worden.

Jana Roels beaamt dat het aspect tijd ook voor landbouwers een belangrijk obstakel vormt om initiatieven te nemen op vlak van circulaire economie. Nieuwe samenwerkingsverbanden vereisen sensibilisering. Het Innovatiesteunpunt probeert dat te stimuleren. Het gaat hierbij soms over evenwichten tussen individueel voordeel en gezamenlijk voordeel zoals het voorbeeld van Aqua4C. De viskweker zocht een locatie en mogelijkheid tot samenwerking in de richting van duurzaamheid. Jana Roels beaamt ook de obstakels in de regelgeving die al door Fevia Vlaanderen en FVPHouse zijn aangehaald.

Anton Delbarre gaat verder in op de verkokering binnen beleid en regelgeving. Die speelt tussen beleidsdomeinen, maar ook binnen beleidsdomeinen en met het buitenland (vb. op het moment dat in België het verbod inging op de verkoop van Round up, kwamen er massaal reclame uit het buitenland om dit product online te kopen). De verkokering speelt ook binnen de bedrijven zelf bijvoorbeeld tussen de marketingafdeling die een flashy verpakking voorstelt die niet matcht met de principes van circulaire economie en duurzaamheid waar het milieudepartement mee bezig is.

Volgens **Anton Delbarre** zijn de bedrijven heel hard bezig met duurzaamheid en circulair denken maar de belangrijkste driver hiervoor is kostenbesparing. De nadruk op grondstoffenproductiviteit wordt steeds groter.

Anton Delbarre merkt op dat circulariteit op zich niet noodzakelijk vanuit ecologisch oogpunt beter is. Men moet steeds vanuit LCA-perspectief de afweging maken. Een concreet voorbeeld in dit verband is het bannen van plasticzakjes voor fruit en groenten. Lichte papieren zakjes scheuren gemakkelijk als ze vochtig worden en om dit te voorkomen gaat men de papieren verpakking met plasticfolies bekleden wat meteen het verbod op plastic zakken ondergraaft. Er is nood een aan doordacht beleid.

Voor de distributiesector is klantentevredenheid een belangrijke uitdaging. Er is een verschil tussen de (high) premium labels en de bulklabels (huismerken). Voor de huismerken is een lage prijs het doorslaggevend argument, van duurdere merken verwacht de consument dat ze ook meer duurzaam zijn.

Consumenten moeten gesensibiliseerd en geresponsabiliseerd worden. In dat verband verwijst **Anton Delbarre** naar een onderzoek in opdracht van de distributiesector waaruit bleek dat de consument nog niet klaar was voor de herbruikbare plasticflessen en dat het vervangen van gratis lichte plasticdraagtassen door stevigere herbruikbare varianten tegen betaling niet leidde tot grote ecologische winsten, omdat klanten al te vaak de herbruikbare tas thuis vergeten en dan gewoon elke keer opnieuw een herbruikbare tas kopen. Een herbruikbare tas moet je door het groter gewicht en grotere hoeveelheid grondstoffen namelijk heel wat keren gebruiken eer hij ecologisch voordeliger wordt dan een eenmalig bruikbare tas.

Jana Roels wijst erop dat het ook heel complex is om te werken met organisch materiaal, steeds moet de afweging gemaakt worden tussen economie en ecologie. De wetgeving is zeer complex. Nieuwe samenwerkingsverbanden moeten gestimuleerd worden, maar hierbij is het moeilijk om een evenwicht te vinden tussen het gemeenschappelijk en het individueel belang.

VRAAG

(2) Op vlak van regelgeving horen we al tien jaar of langer dezelfde problemen. Is er verbetering merkbaar? Kan experimentregelgeving een uitweg bieden?

Voor **Nele Cattoor** is een belangrijke barrière dat de verschillende beleidsniveaus niet met elkaar praten en niet aan oplossingen werken. Zij illustreert dit aan de hand van verschillende voorbeelden (gebruik van zuiver water voor het reinigen van muren verplicht door de voedselveiligheid, MRL's die geen rekening houden met chlooraat al aanwezig in het drinkwater). Ook de traagheid van besluitvorming is een probleem.

Inge Arents wijst op het belang om te experimenteren vb. rond het gebruik van water, het probleem dat Nele Cattoor aanhaalt. Men moet kunnen experimenteren op de werkvloer en niet enkel in een labo-omgeving. Maar hier is een aangepaste regelgeving voor die experimenten nodig.

Anton Delbarre merkt op dat zelfs als overheden beter met elkaar zouden communiceren ministers steeds de neiging hebben om nieuwe regelgeving bij te maken, die vaak conflicteert met bestaande regelgeving. Soms is het bijna onmogelijk voor een onderneming om niet in overtreding te zijn. Grenzen vervagen maar het beleid is nog steeds verkokerd en dat zorgt voor problemen. Er zijn twee manieren om regelgeving te maken: doelvoorschriften en dan bepaal je als onderneming zelf hoe je de doelen haalt of middelenvoorschriften. In België is er te veel regelgeving die bepaalt hoe je een vooropgesteld doel moet behalen en dat werkt niet. Zo creëer je afhankelijkheid.

Tom Quintelier wijst op de mindset bij sommige overheidsinstellingen, die is soms achterdochtig ten aanzien van bedrijven en dat resulteert in een zeer rigide regelgeving.

Luc Vanoirbeek merkt op dat de problemen niet enkel zitten in regelgeving en bij de overheid maar ook in de mindset van grote ketens die enorm veel macht hebben en vb. extra residu regels stellen. Je weet als producent niet meer waar je aan toe bent.

Versnelling door economisch en innovatiebeleid

VRAAG

(3) Hoe kan het economisch en innovatiebeleid de transitie naar circulaire economie versnellen?

Inge Arents ziet ook heel wat barrières bij de ondersteuning van innovatieprojecten in het kader van circulaire economie en meer concreet in de voedingssector. Als voormalig adviseur bij IWT en Vlaio heeft zij geadviseerd over de dossiers Aqua4C en ARDO. Dat waren geen gemakkelijke dossiers en de reden daarvan is dat bij de beoordeling van innovatieprojecten heel sterk gefocust wordt op economische groei. Alles wat met circulaire economie te maken heeft creëert niet per definitie meer groei. Een bedrijf dat geen economische vooruitgang boekt, maar wel goed scoort op vlak van circulaire economie scoort niet voor innovatiesubsidies. Bij de evaluatie van subsidiedossiers in het kader van circulaire economie zou maatschappelijke waardering moeten meegenomen worden als evaluatie-indicator. Vlaio heeft recent 5 projecten beoordeeld die inzetten op de valorisatie van nevenstromen.

Een bijkomende uitdaging bij de valorisatie van nevenstromen in de voedingssector is het feit dat voeding snel rot en dat zorgt voor extra tijdsdruk om de nevenstromen te valoriseren. Dat is bijvoorbeeld het geval bij bierdraf, de reststroom die achterblijft na het brouwproces. Draf moet snel opgehaald worden om bruikbaar te zijn, maar de volumes bij kleine brouwerijen zijn veel te klein om dagelijks op te halen. Men onderzoekt nu hoe het draf kan worden bewerkt zodat het maar een keer per week moet opgehaald worden, op een niet destructieve wijze. Volgens Inge Arents is er nood aan een strategisch basisproject dat zoekt naar innovatieve oplossingen om dergelijke problemen op te lossen. Verliesstromen moeten in kaart worden gebracht en zoveel mogelijk vermeden worden. Daarnaast moet ook nagedacht worden over de circulariteit van verpakking in de voedingssector. Er is nood aan beslissingsmechanismen voor producenten : wanneer gebruik ik plastic, wanneer karton, wanneer niets? Ook voor de problematiek van op concentratie van water (cfr. Fevia Vlaanderen en FVPhouse) is een strategisch project nodig dat zorgt dat water minder 'beladen' is. Inge Arents verwijst in dit verband naar het waterdashboard wat digitaal in kaart brengt waar het waterverbruik van een bedrijf zich precies situeert. Men probeert hier innovatieve oplossingen te realiseren in de hoop dat het beleid nadien volgt.

Wat de verwerking van nevenstromen betreft moet men inzien dat iedereen zoveel mogelijk nevenstromen probeert te vermijden wat de verwerkers ervan zeer kwetsbaar maakt en een rendabel businessmodel bemoeilijkt. Een businessmodel is maar rendabel als de stromen groot

genoeg zijn en hiervoor moet men zoeken naar innovatieve oplossingen die verschillende soorten reststromen kunnen verwerken zodat het probleem van verminderde toevoer verdeeld ondervangen wordt.

Anton Delbarre ondersteunt de vaststelling dat het innovatiebeleid sterk inzet op productie. De distributiesector heeft nauwelijks of geen toegang tot innovatiebudgetten. Het is echter belangrijk om bij optimalisering de ganse keten te betrekken en in kaart te brengen wie wint en wie verliest. Verder wijst hij ook op de problematiek van de mededingingsregelgeving die initieel ontwikkeld is om de rechten van individuele consumenten te beschermen. Maar er zijn steeds meer dossiers waarin die bescherming van de individuele consument de bescherming van het maatschappelijk belang belemmert. Hier is een adequate oplossing nodig zonder kartelvorming te creëren.

Het Europees niveau is het meest relevante niveau voor de markt. De regelgeving dient op Europees niveau uitgewerkt te worden en de implementatie van regelgeving moet afgestemd worden tussen de lidstaten. Anders bestellen consumenten gewoon in een ander land (cfr. verbod Round up).

Luc Vanoirbeek sluit hierbij aan en verwijst naar het 'vervelende' dossier van de fruitstickers. Een verbod enkel in Vlaanderen is moeilijk toepasbaar. Hij pleit voor meer geharmoniseerde afsprakenkaders tussen alle voedingsactoren.

Digitalisering als hefboom

VRAAG

(4) Op welke manieren is digitalisering een hefboom voor meer circulaire economie?

Anton Delbarre geeft aan dat het belangrijk is om naar een gedeelde digitale structuur te gaan zoals vb. GS1. Met het oog op blockchain toepassingen voor track & trace is de ontwikkeling van een economisch haalbaar en praktisch werkbaar systeem nodig. Ook voor kleinere spelers is het belangrijk om toegang te krijgen tot een gedeelde digitale infrastructuur. De overheid moet dit faciliteren. Zo'n gedeelde digitale infrastructuur zou kunnen gebruikt worden voor de veiling van reststromen.

Inge Arents beaamt dit, maar merkt op dat de tijd tussen nadenken en uitvoeren vaak te traag gaat als het over voedsel gaat. Voor food is ad hoc sourcing niet mogelijk gelet op de bederfbaarheid van de stromen.

Volgens **Anton Delbarre** moet het mogelijk zijn om de stromen proactief te detecteren en niet nadat ze er al zijn, want dan is het inderdaad te laat omwille van de bederfbaarheid.

Nele Cattoor merkt op dat heel wat kleinere bedrijven en handelaars commentaar hebben op het GS1 systeem omdat de volledige omzet wordt belast als ze een artikel in GS1 hebben. Kmo's geloven meer in blockchain. **Anton Delbarre** verduidelijkt dat (1) GS1 een systeem is waar gezamenlijke normen en standaarden worden afgesproken en dat is open en transparant (2) digitale diensten worden aangeboden maar daarvoor moet je wel lid zijn. Hij haalde dat voorbeeld aan omdat hij het belang wil benadrukken van gedeelde normen en standaarden.

Nele Cattoor merkt verder op dat blockchain als sector niet opgevolgd wordt omdat het vaak als concurrentie wordt gezien en bedrijven niet alle best practices willen delen omdat ze hun concurrenten willen voor zijn. **Anton Delbarre** beaamt dat hoe meer men in de competitieve sfeer zit hoe moeilijker het wordt.

Inge Arents stelt dat op het vlak van circulaire economie het probleem van concurrentie minder speelt: de reststromen zijn niet meer je eigen business. Het komt erop aan om de stromen zo

efficiënt mogelijk op te volgen. Zij gelooft dat digitale technologieën zoals blockchain vertrouwen kunnen bieden voor verdere verwerking van reststromen in het voedingscircuit. Maar innovaties moeten vooral technologisch zijn om steunverlening te krijgen en logistieke uitdagingen zoals het matchen van nevenstromen is intrinsiek geen technologische innovatie. **Anton Delbarre** beaamt dit en stelt dat als een innovatie niet technologisch is het bijna onmogelijk is om hiervoor subsidies te bekomen. Inge Arents merkt op dat de stroom voldoende groot moet zijn om economisch rendabel te zijn en dat is moeilijk. Digitalisering is bovendien een mogelijkheid om vertrouwen te wekken.

Anton Delbarre geeft aan dat Artificiële Intelligentie (AI) ook zal kunnen voorspellen waar het fout kan lopen. AI is een technologie die mensen kan helpen om grote stromen van data op een correcte manier te interpreteren.

Volgens **Inge Arents** kan digitalisering ook helpen door vb. via oogstmachines informatie over landbouwproducten mee te delen aan de keten hogerop zodat men daar kan op anticiperen. Maar zij ziet wel een probleem op het vlak van eigendomsrechten van deze informatie.

Luc Vanoirbeek nuanceert dit en stelt dat we te maken hebben met een levend product. Dit jaar is de appeloogst 6x hoger dan vorig jaar. Dat valt moeilijk te voorspellen. De keten moet zo kort mogelijk gehouden worden om verliezen te vermijden. Volgens **Anton Delbarre** zou hierop moeten geanticipeerd worden maar bepalingen in de regelgeving rond mededinging laten dit niet toe.

Gedachtewisseling met waarnemers

Ann Braeckvelt van OVAM stelt dat ze positieve dingen gehoord heeft en dat sterktes en hefboomen aanwezig zijn in Vlaanderen. Zij somt een aantal belangrijke uitdagingen op zoals de problematiek van microplastics dat een grote zorg is. Fijne vermaling van producten met hun verpakking zorgt ervoor dat microplastics op het land terechtkomen. Dit moet vermeden worden en ontpakking is noodzakelijk. Zij begrijpt dat het verbod op stickers moeilijk ligt en via overleg zal men moeten nagaan wat mogelijk is. De aandacht voor vruchtbare bodem is een gemeenschappelijke zorg en dat ontbrak in het verhaal. Er is nood aan een ketenoverschrijdend initiatief rond gezonde bodem en meer innovatie door beleidsondersteunend onderzoek, maar de financiering daarvan is moeilijk. Om voedselverliezen verder te verminderen moet nog meer in overleg met de EU met iedereen rond de tafel gezocht worden naar oplossingen. Wat matching van stromen betreft beaamt zij het aangehaalde probleem van logistiek en houdbaarheidsdata.

Hendrik Vandamme, voorzitter van ABS merkt op dat de plantaardige en de dierlijke sector als van oudsher samenwerken en landbouw per definitie circulair werkt. Het is belangrijk dat er op Europees niveau betere afstemming gebeurt tussen verschillende regelgevingen vb. op vlak van mestverwerking. Er zijn mogelijkheden om mest te verwerken in Vlaanderen maar er moet meer grensoverschrijdend gedacht worden. Regelgeving is vaak belemmerend vb. verwerkte dierlijke meststoffen worden niet als kunstmest erkend. Dusdoende blijven producten uit de mestverwerking (vb. effluent, digestaat) bij toepassing op het veld afgetoetst worden aan het wettelijke maximum voor het opbrengen van stikstof uit dierlijke mest op het land (m.n. per jaar 170 kg N ha⁻¹). Circulaire producten moeten ook veilig zijn en hiervoor moet meer ingezet worden op handhaving.

Aanbevelingen op een rijtje

► Stuur governance bij

- Pak de verkokering aan zowel verticaal tussen beleidsniveaus als horizontaal tussen beleidsdomeinen
- Zorg dat regelgevingen mekaar niet tegenwerken (vb. voedselveiligheid vs verpakking/waterhergebruik)
- Maak regelgeving meer doelgericht in plaats van middelengericht
- Sensibiliseer, faciliteer, ontzorg en begeleid ondernemingen voor de toepassing van circulaire oplossingen
- Stimuleer nieuwe samenwerkingsvormen met oog op valorisatie van nevenstromen
- Sensibiliseer en responsabiliseer de consument inzake voedselverspilling en herbruikbare verpakkingen

► Pas innovatiebeleid aan

- Neem maatschappelijke waardering mee als evaluatie-indicator bij de toekenning van innovatiesubsidies op het thema van circulair ondernemen
- Bekijk heel de keten en ondersteun ook innovaties op vlak van logistiek
- Stimuleer innovatieve oplossingen inzake valorisatie van nevenstromen die rekening houden met bederfbaarheid, zet in op projecten die meerdere stromen kunnen verwerken

► Gebruik digitalisering als hefboom

- Zorg voor een gedeelde digitale infrastructuur en bewaak dat iedereen – ook kmo's – toegang heeft
- Ondersteun digitale technieken die inzetten op een proactieve detectie van nevenstromen binnen de contouren van de regelgeving inzake mededinging

► Stimuleer waterhergebruik

- Stem federale regelgeving inzake voedselveiligheid af op het beleid inzake waterkwaliteit en initieer hiervoor overleg tussen beleidsniveaus
- Lanceer een strategisch project over de problematiek van opconcentratie en zet hiervoor proeftuinen op of initieer regelluwe zones

► Creëer duidelijkheid over de definities afval – eindeafval, bijproduct, nevenstromen

- doe dit in EU context, maar zorg ook voor afstemming tussen de gewesten

► Hanteer cascadeprincipe inzake gebruik van biomassa

4.2 Arbeid en competenties

Er wordt ingezoomd op de impact van circulaire economie op de arbeidsmarkt en op wijzigende competentienoden en hoe daarop moet ingespeeld worden.

VRAGEN

- (1) Hoe zorgt de sector dat werknemers mee zijn met de evoluties op vlak van circulaire economie en bijhorende competentienoden?

Volgens **Herbert Matthys** situeren de belangrijkste competentienoden zich nog altijd op het vlak van voedselveiligheid. Er komt wel meer vraag met betrekking tot circulaire economie, maar er is vanuit Alimento nog geen opleidingsaanbod. Als er nood aan is zal men op zoek gaan naar de juiste opleidingsverstrekkers. Dat gebeurt ook bij verstrenging van de regelgeving (vb. afvalwaterzuivering) dan speelt het opleidingsaanbod daar op in en zet men in op sensibilisering. Ook op het vlak van digitalisering is het nodig om in te spelen op wijzigende competentienoden. Dit is vooral nodig voor oudere werknemers die de shift moeten maken op technologisch vlak. Het handwerk wordt meer en meer gedigitaliseerd. Deze shift gebeurt via werkplekieren.

VRAGEN

- (2) Wat zijn de verwachtingen ten aanzien van het onderwijs, VDAB, sectorale opleidingsfondsen, eventueel avondonderwijs?
- (3) Is het nodig om afspraken te maken met de overheid over de opmaak van een nieuwe STEM-agenda?

Nele Cattoor merkt op dat er in Kortrijk sinds dit academiejaar een nieuwe opleiding is gestart voor ingenieurs in circulaire economie, maar er zijn slechts 5 studenten ingeschreven en zij wijt dit aan het feit dat men geen promotie heeft gemaakt voor deze studierichting. Bedrijven staan te springen om studenten uit zo'n richting aan te werven en zij vindt het bijzonder jammer dat er niet meer studenten zijn gestart. Zij vindt het ook belangrijk dat sector en onderwijs samen vorm geven aan opleidingen noodzakelijk voor circulaire economie.

Tom Quintelier merkt op dat de technische profielen steeds moeilijker in te vullen zijn. Het is noodzakelijk dat sector en onderwijs samen bekijken hoe ze de instroom van technische profielen kunnen bevorderen.

Inge Arents stelt dat hogeschoolstudenten worden aangemoedigd via projectwerk gefocust op de thematiek van nevenstromen via de innovatiewedstrijden van Fevia – Food at Work (Ecotrophelia).

Tom Quintelier vult aan en verwijst naar wedstrijden voor middelbaar, hogeschole en universiteiten (Ecotrophelia, Trofee Fevia Vlaanderen en Trophée Fevia Wallonie) voor mensen die bezig zijn met voeding. Er is veel interesse, vanuit de sector probeert men contacten met scholen te leggen.

Anton Delbarre geeft aan dat ook de distributiesector kampt met een krapte op de arbeidsmarkt. Technische profielen denken niet meteen aan handel. De sector zit volop in innovatie en de samenwerking met scholen verloopt heel moeilijk omwille van verouderde machines waardoor uren opleiding voor studenten nutteloos zijn. Vanuit de sector wordt steeds minder gekeken naar het onderwijs omdat het 5 tot 10 jaar duurt eer dit begint te renderen. Daarom wordt steeds meer verwacht van levenslang leren. Dat gebeurt vaak in bedrijven en hopelijk gebeurt dat ook meer op sectorniveau. Er moet gezocht worden naar manieren om werknemers uit te wisselen op sectorniveau zonder via werkloosheid te passeren en met garanties dat anciënniteit niet verloren gaat.

Jana Roels merkt op dat bedrijfsleiders opleidingen kunnen volgen bij Agrocampus van Boerenbond. Daar komen onder andere samenwerkingsverbanden en klimaat aan bod. Het sensibiliseren zou in feite al van in de lagere school moeten beginnen. In de landbouw zijn er veel kleine ondernemingen en het is moeilijk om daar hoogopgeleiden aan te trekken, er zou dus

moeten nagedacht worden over het uitwisselen van personeel. Ze verwijst ook naar “groene zorg” dat erop gericht is om mensen met een beperking een kans te geven in de land- en tuinbouwsector.

Inge Gielis stelt dat de vakbonden mee willen inzetten op het thema van opleiding. Momenteel wordt nog teveel ingezet op het thema van voedselveiligheid en te weinig op doorstroomtrajecten. Het is belangrijk dat dit van twee kanten komt. Enerzijds moet de leercultuur ontwikkeld worden, maar anderzijds moet ook het opleidingsaanbod aantrekkelijker en breder worden. Diploma's nemen aan belang toe in de voedingssector, er is vooral instroom van hoogopgeleiden.

Volgens **Herbert Matthys** worden opleidingen over voedselveiligheid als repetitief en saai ervaren. Via Movimento wordt nu ingezet op e-learning waardoor modules sneller en interactiever kunnen gevolgd worden, maar dit vergt wel de nodige digitale skills. Via technische tools kunnen opleidingen beter geïndividualiseerd worden en kunnen ze gevolgd worden wanneer het best uitkomt, maar dit gaat niet voor alle topics. Het is een blijvende zoektocht naar wat de beste aanpak is. Laagdrempeligheid blijft hierbij een belangrijke uitdaging.

Dominik Roland merkt op dat er veel subsectoren zijn met gespecialiseerde functies, maar tegelijk toch ook heel wat ‘transversale’ functies die voor gans de sector nuttig kunnen zijn. Circulaire economie vereist aanpasbaarheid en polyvalentie van werknemers. De inventarisatie hiervan loopt niet zo vlot, nochtans is het nuttig om collectieve opleidingen uit te werken. Er is ook een grote uitdaging daar waar men met seizoenarbeiders werkt: hoe kunnen zij zich aanpassen aan circulaire economie?

Anton Delbarre merkt op dat er geen ‘vaste’ profielen meer zijn, veel zit in de innovatiesfeer en elk bedrijf is volop aan het experimenteren. Het is belangrijk om basic skills en manieren van leren mee te geven aan toekomstige werknemers, concrete opleidingen volgen dan in het bedrijf zelf. De krapte vormt een belangrijke uitdaging om de juiste werknemers aan te trekken.

Volgens **Inge Gielis** is de aantrekkelijkheid van de sector als werkgever een issue. Nochtans zijn het mooie producten om mee te werken. Er is een competitief nadeel met sectoren als de chemie waar de verloning hoger is.

Inge Arents merkt op dat het een complex verhaal is. Het gaat over innovatieve arbeidsorganisaties met een “human centred” verhaal. Mensen moeten rollen krijgen in teams die dingen moeten verwezenlijken. Hoe laat je mensen samenwerken en krijg je synergiën in jobs? Het gaat dan niet meer over functies, maar over rollen. De implementatie van circulariteit mag niet disruptief werken, mensen moeten niet noodzakelijk vervangen worden. In het kader van WIFI 2020 zijn 8 bedrijven de uitdaging aangegaan om dat te proberen in te voeren. Wat betekent het voor een voedingsbedrijf met die innovatieve arbeidsorganisatie aan de slag te gaan? Zowel over de uitdagingen als over de troeven moet gecommuniceerd worden. Hoe kunnen operatorondersteunende tools ontwikkeld worden om werknemers te ondersteunen? De vraag kan ook omgekeerd worden : hoe kunnen machines en technologie afgestemd worden op het personeel zodat zij in hun bedrijf kunnen blijven meedraaien?

Dennis Soete merkt op dat nieuwe circulaire businessmodellen zoals productdienstcombinaties – met een shift van aankoop product naar aankoop dienst - minder spelen in de voedingssector.

Anton Delbarre beaamt dit deels. Hij ziet echter ook nieuwe diensten ontstaan in de voedings- en distributiesector: maaltijdboxen is ook niet hetzelfde als kopen in de supermarkt. Dit zijn nieuwe diensten die ontwikkeld worden rond voeding. Food as a service komt er ook aan.

Gedachtewisseling met deelnemers

Ann Braeckvelt ziet in de professionele bacheloropleidingen veel aandacht voor innovatie, het zijn vooral de academische opleidingen die achter blijven op dit vlak.

Nele Cattoor merkt op dat een stage (vb. in een voedingsbedrijf) een optie is in de opleiding van bio-ingenieur. Bedrijfsstages zouden volgens haar verplicht moeten worden in deze opleiding.

Aanbevelingen op een rijtje

- ▶ Sectoren en onderwijs
 - Geef samen vorm aan een opleidingsaanbod afgestemd op circulaire economie
 - Bevorder de instroom van technische profielen
- ▶ Onderwijs
 - Sensibiliseer al van in de lagere school rond circulaire economie
 - Stimuleer hogeschoolstudenten om via projectwerking te focussen op nevenstromen
 - Verplicht bedrijfsstages in het hoger onderwijs (vb. richting bio-ingenieur)
- ▶ Sectoren
 - Zet in op sociale innovatie om te vermijden dat circulaire economie disruptief werkt
 - Verbeter en denk na over de doorstroommogelijkheden en loopbaantransities van werknemers op sectorniveau en intersectoraal (met garanties voor behoud van anciënniteit)
 - Heb oog voor de inzetbaarheid van seizoenarbeiders in de circulaire economie
- ▶ Sectorfonds
 - Zet verder in op e-learning modules
 - Zorg voor een laagdrempelig opleidingsaanbod

4.3 Sociaal overleg

Aansluitend bij het laatste punt van het thema arbeid en competenties wordt heel kort ingegaan op het sociaal overleg in de distributiesector.

Volgens **Anton Delbarre** is het sociaal overleg in de distributiesector zo sterk geprojecteerd op het behoud van status quo dat we opportuniteiten mislopen. Het is soms moeilijk om te innoveren waardoor we kansen missen. Retail is onvoldoende innovatief. Hij heeft echter wel vertrouwen in de vakbondsafgevaardigden in de bedrijven om mee experimenten uit te werken.

Inge Gielis repliceert dat op vlak van e-commerce nogal snel de zwarte piet wordt doorgeschoven naar de vakbonden, terwijl bedrijven zelf ook traag zijn. Het is bovendien nog maar de vraag of e-commerce gunstig is voor circulariteit en duurzaamheid.